

Představové schéma CESTA v próze *Obyčejný život*

K. Čapek: *Obyčejný život*

- z noetické trilogie *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život* (1933, 1934, 1934); zápisky v ich-formě, bilance života, práce na železnici

Představové schéma CESTA

- Mark Johnson – *The Body in the Mind* (1987); komplexní scénář pohybu po cestě (prostřednictvím nohou = primární)
- tělesná zkušenost → představové schéma (PS) → zdrojová oblast (ZO) konceptuálních metafor → konceptualizace cílové oblasti (CO) → konceptuální metafora (KM) → metaforické vyjádření (ŽIVOT JE CESTA: *prošel si těžkým obdobím*)

Jeden z disertačních cílů: Jaké cílové oblasti konceptualizovány prostřednictvím PS cesta?

Tázání po metodě: Jak najít v textu realizace PS cesta, resp. KM s tímto PS?

Metoda: najít potenciální metaforická vyjádření pomocí tzv. signálních slov (SS)

Hypotéza: Sémantika pohybu bude zachycena ve výkladech SS v jednojazyčném slovníku: (a)

výkladovými slovy *pohyb, pohybovat (se), pohybující (se)* apod.; (b) těmito SS. → SS různého stupně

Princip získávání SS ze SSJČ:

Vyhledání slova *pohyb* ve výkladech:

→ **dospět** „pohybem se octnout na vytčeném místě“ → vyhledání *dospět* ve výkladech

→ **dosáhnout** „chůzí, jízdou dospět“ → vyhledání *dosáhnout* ve výkladech

→ **cíl** „konečné místo, jehož se snaží někdo dosáhnout“.

SS v próze *Obyčejný život*:

„Každý z nás je my, každý je **zástup**, který **se vytrácí do nedohledna**. Jen se na sebe podívej, človče, vždyť jsi málem celé lidstvo! To je to strašné: když hřešíš, padá vina na ně na všechny, a každou tvou bolest i malost **nese ten ohromný zástup**. Nesmíš, nesmíš tolik lidí **vést cestou** ponížení a marnosti. Ty jsi Já, ty **vedeš**, jsi za ně odpovědný; tyhle všechny jsi měl někam **přivést**.“

zástup – **signální slovo 2. st.** (← směr = *myšlená linie*, v kt. se děje něj. pohyb)

= velké množství shromážděných lidí obrácených jedním **směrem**...

vytrácet se – **signální slovo 4. st.** ([k vytrátit se] ← odejít ← chůze ← chodit/cesta)

= (o lidech) **nenápadně odejít, zmizet**...

nedohledno – **signální slovo 3. st.** (dosáhnout ← dospět)

= *takový, kt. není možno pro velkou vzdálenost, rozlohu ap. zrakem* **dosáhnout, dohlédnout; nedozírný**...

nést – **signální slovo 1. st.**

= *držet tělem n. částí těla, zprav. rukou, rukama, a* **pohybovat se s tím n. tím**...

vést – **signální slovo 1. st.**

= *řídít něčí* **pohyb** *držením n. doprovodem, způsobovat příchod někoho n. dopravu něčeho; přivádět 1...*

cesta – **signální slovo 1. st.**

= *chůze, jízda, plavba, let, vůbec* **pohyb** *za něj. cílem; pouť, putování, cestování*...

= *ne příliš široký pruh země ušlapaný n. projetý a zvlášť upravený pro chůzi n. pro jízdu menšími povozy*

= *jakákoli dráha zřízená n. zvolená pro chůzi, jízdu n. dopravu; směr chůze (jízdy) k něj. cíli; dráha*

přivést – **signální slovo 5. st.** (příchod ← přicházet ← přijít ← dostat se)

= (*koho, co; koho, co kam*) *dovést někam, způsobit, zařídit* **příchod** *někoho n. dopravu něčeho vedením*...

Signální slova v *Obyčejném životě*:

- ze SSJČ 1186 signálních slov 1. stupně (složitější filtr), z toho 171 unikátních slov nalezeno v OŽ

Výběr nalezených metaforických vyjádření + Možné CO

(0) konkrétní, reálně konaný pohyb – nemetaforické:

*Ale koukejte na pana přednostu; **kráčí** energickými, trochu nedbalými **kroky** po peróně a dívá se vpravo a vlevo, jako by dával na všechno pozor (...); Před oknem **se míhají** lidé, kteří na někoho čekají nebo někam **jedou**; má to svou nervózní, skoro patetickou atmosféru **odchodů** a **příchodů** (...)*

(1) ŽIVOT = CESTA

- 1.1 NAROZENÍ = PŘÍCHOD: *Patrně by si z té spousty možností, se kterými **přicházíme** na svět, vybral některé jiné, a byl by to docela jiný člověk.*
- 1.2 SMRT = ODCHOD: *To tedy musí být docela obyčejná věc, umřít, když to i takový pravidelný člověk dovede. Ale jistě **šel** nerad - proto snad psal ten svůj životopis, že na tom životě lpěl.; poslední cesta [reálná i symbolická, rituál]; (...) zjistila, že **přicházím** z prahu smrti (...)*
- 1.3 POHYBUJE SE SUBJEKT: *V mém životě se nestalo nic mimořádného a dramatického; mám-li nač vzpomínat, tedy jen na klidný, samozřejmý, skoro mechanický **průběh** dnů a let až po konečný bod, který je přede mnou a který bude, doufám, stejně málo dramatický jako to ostatní. Musím říci, že při pohledu **nazpět** nalézám přímo zalíbení v té **přímočaré** a jasné **cestě**, která je za mnou; má to svou krásu jako dobrá a rovná **silnice**, na níž nelze **zabloudit**. Jsem skoro hrd na to, že je to taková správná a pohodlná **cesta**; mohu ji obsáhnout jediným pohledem až po dětství a znovu se potěšit její zřetelností.; Mít před sebou tolik života jako tehdy: hned bychom měnili, ať jsme co jsme.; muž, který má mnoho za sebou*
+ (?) *Copak jsem si mohl poručit, aby mi **přinesli** na tácu nový život?*
- 1.4 POHYBUJE SE ŽIVOT: *Koneckonců **běh** života je **posunován** hlavně dvěma silami: zvykem a náhodou.; život je to, co **přijde** teprve po matuře; příprava na to, co **přijde**; A možná že ještě víc je těch [životů], na které vůbec nedošlo; kdyby můj život **probíhal** jinak, kdybych byl něčím jiným nebo mě **potkaly** jiné příhody (...)*

(+) ČASU = SUBJEKT POHYBUJÍCÍ SE PO CESTĚ: **přišel čas**

- 1.5 UDÁLOSTI = POHYBUJÍCÍ SE SUBJEKTY: **přišla** válka; **přišlo**; *od té doby, kdy na mne tehdy na nádraží **přišlo** to chrlení krve; Jak to **přijde**, že se mohou lidé sobě tak ukrutně odcizit! + UDÁLOSTI = MANIPULUJÍCÍ SUBJEKTY: člověk je tím jako vlečen*

(+) NESPECIFIKOVANÉ DĚNÍ, PROCES, SEKVENCE ZMĚN = CESTA: *takhle to dál **nepůjde**; oč **šlo**; městečko si obouvalo sedmimílové **boty**; změnilo se ukrutně od té doby, narostlo tam továren, peněz a bídy + Kam bych **přišel**, kdybych to všechno chtěl nějak vysvětlit! (?)*

- 1.6 ŽIVOTNÍ ZMĚNY, ETAPY, FÁZE = PŘECHODY, KROKY NA CESTĚ (někdy na hranici metaforičnosti): *naposledy to bylo, když **jsem odcházel** do penze; když už jsem musel **jít** na odpočinek; **loučíme se** s chlapectvím; Počkej, to bych se nebyl **dostal** k železnicím; musil jsem nějak **vyklouznout** z univerzity, abych mohl hledat místo u dráhy.; tvářil jsem se tajemně jako člověk, který má své veliké plány; ale i to byla jenom nejistota a trochu strach z toho **kroku** do neznáma.*
- 1.7 KARIÉRA = CESTA (často souvislost s opozicí NAHOŘE – DOLE): *A hned mu „narůstají lokty v úradě“; **dere se** nahoru ze vsí síly, jedny hledí stůj co stůj **předstihnout** a těm druhým, těm nahoře, se horlivě zavděčit; vykládá o těch závistivých, zlovolných a neschopných lidech v úradě: to víš, do **cesty** by se chtěli stavět; životní postup; šel by přes mrtvolu, aby dosáhl svého*

(+) MANIPULACE: *já, které to chtělo někam **přivést**; Přesto by byl možná nadanější než já nebo svéhlavější, **přivedl** by to dál nebo nikam*

(2) ZMĚNY VE VZTAZÍCH, SOCIÁLNÍCH SKUPINÁCH = POHYB PO CESTĚ, MEZI PROSTORY

*kluci se mi posmívali (...) **propast** mezi mnou a jimi **se šířila**; Protože jsem **se jim nedovedl přiblížit**, vzal jsem si do hlavy, že budu nad nimi aspoň vynikat; chceš-li se mnou **vyjít**, tedy chraň tě pámbu,*

abys na mne šel s tím pitomým parnasismem; snad bych znovu zalezl do svého spolehlivého a samotářského dřičství; už nesedím u své ohrady z třísek, já jdu s vámi, hoši, jdu s sebou, kamarádi, ať je to do čeho chce! Rozplynula se má osamělost, byla tu naše společná věc; už nebylo jenom já, a to se to šlo, pane, to byl ten nejlehčí kus cesty.; A už je tu most, po kterém přecházejí z břehu na břeh celé houfy dojatých, velkodušných a důvěrných citů; žena cítila, že jí unikám

(3) PROBÍHAJÍCÍ MENTÁLNÍ PROCESY, POCITY APOD. = POHYBUJÍCÍ SE PO CESTĚ

Člověk se dívá, jak běží koleje, nějak ho fascinují, a samo od sebe se to v něm rozjede do dálky; a už se ubírá nekonečnou cestou dobrodružství pořád týchž a pořád jiných.; A najednou to přišlo. Nevím, jak bych to popsal, ale byl to strašně silný a jistý pocit smrti.; fantazie by se chtěla rozletět; proč ve mně vyvstala ta potřeba; přistoupí na to, aby on byl pánem; pak jsem na to přišel; přijde tomu na chuť (?)

(4) KOMUNIKACE, VÝVOJ DIALOGU, LINEÁRNÍ TOK TEXTU APOD. = POHYB PO CESTĚ

(...) chraň tě pámbu, abys na mne šel s tím pitomým parnasismem; spustil překotně; Tedy to všechno je docela jednoduché a nepotřeboval bych se k tomu vrátet; ale teď jde o to, jak to souvisí s těmi druhými životy; Ale jděte! (?); Dál, dál! [v dialogu] + „Přijde na to,“ řekl nevlídně, „co komu dělá nejlíp.“

(5) DĚDĚNÍ VLASTNOSTÍ = POHYB PO CESTĚ: Vždyť tenhle život se ve mně utvářel odmalička; v něm nechal svou stopu tatínek v modré zástěře (...)

Tři konceptuální metafory specifické pro dílo:

(A) ŽIVOT = POHYB PO ŽELEZNICI

Ted' to vidím: to celé skřípění a řinčení, to byl jenom přejezd přes výhybku; myslel jsem, že se rozletím, jak to ve mně lomozilo, a zatím jsem už vjížděl na tu pravou a dlouhou kolej života. V člověku se něco brání, když se jeho život dostává do své definitivní dráhy: předtím měl ještě neurčitou možnost být tím nebo oním, jít tam nebo onam, ale nyní má být rozhodnuto s platností vyšší, než je jeho vůle. Proto se vnitřně vzpouzí a lomcuje sebou, nevěda, že ty jeho otřesy jsou právě úderů kol osudu vjížděcích na svou správnou kolej.

Léta studií, já vím: to byla jiná kolej (...); Ale tam a potom na nádraží starého pána, to už jsem vjel na tu pravou kolej života (...); Tím se vlastně začala idyličnost mého života: rekonvalescencí. To byla ta důležitá a rozhodující výhybka.

[závěr zápisků – vlak do prostoru smrti a věčnosti] Bouchají dvířka vagónů, všichni salutují, hotovo, a vláček se rozjíždí přes výhybky do tmy na tu nekonečnou kolej. Počkejte, vždyť tam je plno lidí, sedí tam pan Martinek, opilý setník spí v koutě jako dřevo, černá holčička tiskne nos na okno a vyplazuje jazyk a z budky na posledním voze zdraví praporkem ten brzdař. Počkejte, já jedu s sebou!

(B) ŽIVOT = POHYB ČLOVĚKA JAKO ZÁSTUPU VÍCE JÁ

Řekněme, že člověk je něco jako zástup lidí. V tom zástupu putuje, dejme tomu, obyčejný člověk, hypochondr, hrdina, ten s lokty a bůhví kdo ještě; je to pomíchaný houfec, ale má společnou cestu. Vždycky někdo z nich je v čele a vede kus cesty; a aby bylo vidět, že vede, myslíme si, že nese v ruce standartu, na které je napsáno Já. Tak, teď on je Já. Je to jen slovo, ale takové mocné a velitelské slovo; dokud je tím Já, je pánem zástupu. Potom se protlačí dopředu zase někdo jiný z houfů, nu, a teď on nese tu standartu a je tím vedoucím Já.

(C) SVĚT = MODEL, HRAČKA, V NÍŽ SE DĚJE ZMENŠENÝ REÁLNÝ POHYB

Š-š-š, š-š-š, po hračkových kolejkách běhají malinké lokomotivy. Ta drobná, tlustá figurka je pan přednosta, právě vyšel z nádraží a stojí u těch miniaturních kolejí.